

leginkább az Attila sírja körüli véleménykülönbség időnként vitához vezetett kettejük között. Erről a vitáról annyit érdemes tudni, hogy Móra, Csallánynyal ellentétben, a hun fejedelem sírjának keresését hiábavaló vállalkozásnak tartotta. Levelezésük baráti hangvétele azonban figyelemre méltó.²²

Csallány életének utolsó éveiben is aktív volt. Bár 1939-ben nyugdíjazták, megfelelő ember híján továbbra is ő intézte a múzeum ügyeit. A háború azonban mindent megváltoztatott. A front közeledtének hírére a kultuszminisztérium elrendelte a kiürítést: az értékes régiségeket ládába zárva kellett biztonságos helyre szállítani, és a városi, valamint a megyei tisztviselőknek is el kellett hagyniuk lakóhelyüket. Így került Csallány és felesége 1944 őszi a fővárosba, az értékes gyűjtemény Szekszárdra, ahol sajnos rongálást szenvedett.²³

Az idős igazgató Budapest ostromát nem élte túl, 1945. január 31-én 73 évesen tüdőgyulladásban hunyt el családja körében.²⁴ Élete azonban nem múlt el nyomtalanul. Bár a pótolhatatlan értékű leleteknek: az arany és ezüstpénzeknek, valamint az ékszereknek nyoma veszett, az általa feltárt régészeti anyag nagy része ma is hirdeti nem csak az egykor Szentes környékén élt népek életét, de Csallány Gábor fáradhatatlan munkáját is.²⁵

Vágvölgyi Zoltán

„Babba Mária az égen jár...”

Emlékezés a száz éve született Daczó Árpád Lukácsra

A száz éve született Daczó Árpád Lukács (1921–2018) egyike volt azon jeles egyházi személyiségeknek, akik választott hivatásuk mellett életük meghatározó részét a népi kultúra kutatásának és megörökítésének szentelték. Olyan jeles elődök nyomdokaiba lépve a sorszerű véletlenek folytán és némiképp ösztönszerűleg, mint volt Ipolyi Arnold, Petrás Incze János, Kálmány Lajos, Molnár Ambrus, vagy Erdélyben Kriza János és unitárius gyűjtőhálózatának tagjai. Kortársa volt a szintén hosszú kort megélt unitárius Adorjáni Rudolf Károlynak, aki a Kis-Küküllő völgyében végzett néprajzi gyűjtéseket.¹ Mindazonáltal a XX. század második felében az erdélyi katolikusok köréből csupán néhány olyan lelképásztor ismert, akit hozzá hasonló érdeklődés vezetett, közvetlen vagy közvetett módon segítve a szolgálati helyén néprajzi kutatásokat végző szakembereket. Persze a kor sem kedvezett a honismereti törekvéseknek: a kommunista éra évtizedei alatt, amikor még a csíksomlyói pünkösdi búcsú megtartására sem nyílt lehetőség, és a hitélet gyakorlása visszaszorult a

22 Rózsa Gábor: „Vadrózsa-per” Szentesen. In A kőkortól a középkorig. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged, 1994. 553–579.

23 Dobay volt alispán vitte el Kiskunfélegyházáról a szentesi múzeum arany- és ezüstkincseit. Magyar Alföld 1945. nov. 28. 3.

24 Csallány D. i. m. 20.

25 Születésének 150. évfordulójára a Martin Opitz Kiadó vaskos kötettel jelentkezett. A szerző, Szalontai Csaba „Hát atyámfia, a múzeum nem komédia” című műve az intézmény első hetven évét tárgyalja.

1 Adorjáni Rudolf: Történeti mondák Désfalváról. Honismeret 1997. 6. sz. 21–25.; Adorjáni Rudolf Károly: Lukács Sándor ravai búcsúztatói 1930–1938 között. Kolozsvár, 2006; Adorjáni Rudolf Károly: Pipe. Egy Kis-Küküllő menti unitárius falu száz éve. Budapest–Kolozsvár, 2011.

templomfalak közé, az olyan témák, mint vallási néprajz, néphit, nemzeti és vallásos témájú népköltészet, még a hivatásos néprajzkutatók számára is tiltva voltak (vagy legalábbis alig jelenhettek meg). És ebből a nézőpontból különösen értékelendő az az életmű, amely – számos ponton vitára készítette ugyan – a népi Mária-tisztelet archaikus rétegeit tárta fel, és amely bővelkedik kiváló megfigyelésekben és unikális folklórhagyományok megőrkítésében.

Daczó Árpád Lukács egyik közeli munkatársával, Csortán Erzsébettel (Harangozó Imre felvétele)

létezett, és amely egyes archaikus népi kultúrájú vidékeken, kivált a nyelvterület peremein számos vonatkozásban a népi tudatvilág középkori rétegét tartotta fenn. S noha az egyház felszentelt képviselője előtt a kereszténységen túli (és előtti) hitvilág többnyire szándékosan elhallgatott képzetkör maradt, Daczó Árpád Lukács érdeklődése és empatikus készsége megnyitotta hívei-adatközlői részéről e külvilág felé eladdig zárt kapukat.

Több mint beszédes az az esettanulmány formájában rögzített visszaemlékezés, amelyet már fogarasi szolgálati helyén, 1991-ben vetett papírra Lukács atya.³ A történet lényege, hogy egy írástudatlan kosteleki híve arra kérte az őt meglátogató plébánost, hogy szenteljen meg neki egy zacskó korpát és egy marék fokhagymát, mert a tehenét a szépasszonyok járják, és mit sem használ ellenük az istállóba kiakasztott tükör és guzsaly. A haszonállatok éjjelenként zaklató, nyargaló ártó, démonikus lényekről eladdig mit sem tudó pap első csodálkozását követően hitbéli magabiztosságával a kételyének adott hangot, babonáságnak titulálva a hallottakat, mire – mint írja – szinte megfagyott a levegő, „egyszer csak kike-

2 Daczó Árpád Lukács: A gyimesi Babba Mária. In Népismereti Dolgozatok 1980. Szerk.: Kós Károly–Faragó József. Bukarest, 1980. 231.

3 P. Daczó Árpád Lukács: Népünk hitvilága, vallásos élete. In Népi vallásosság a Kárpát-medencében. I. Szerk.: S. Lackovits Emőke. Veszprém, 1991. 15–26.

rekedett [a kosteleki parasztember] szemé, lassan felállott, a két kezét elhárító mozdulattal lökte felém, kitátotta a száját és küszködve a szavakkal, végül szinte nyögve kiáltotta felém: Plébános úr, maga pap és mégsem hisz?!” Mint Daczó hozzáfűzte, e kínos és tanulságos helyzetet a háziasszony diplomatikus közbeszólása mentette meg, ám még úgy is hosszú időbe telt, amíg sikerült visszaszereznie csángó híve bizalmát, a tudomására hozva, hogy már ő is hitelt ad az általa elmondottaknak.

Mint Daczó írja, e felismerés döbentette rá arra, hogy ha az „egyszerű nép” lelkéhez akar közel férközni, akkor ő magának is Bosco Szent János nevelési elvét érdemes alkalmaznia, miszerint „Szeresd azt, amit a gyermek szeret, mert aztán ő is szeretni fogja azt, amit te szeretsz!” Másként fogalmazva: szeretettel és együttérzéssel érdemes fordulni az egyszerű hívekhez is, „különben bezárulnak a lelkek, és az a kép, amit róluk festünk, nem lesz hiteles, az adat, amit tőlük felveszünk, nem lesz eredeti és igaz”.⁴ S továbbfűzve e gondolatát, mint azt a nép ősi hitvilága, a keresztény egyházi képzetek mögötti vallásos tudatvilág kapcsán egy vallási néprajzi konferencián és a Gyulafehérvári Főegyházmegye papjainak tartott rekollekciós előadásban megfogalmazta: „Hogy itt sok ténylegesen babonás jelenséget is találunk? Ne féljünk tőle és ne botránkozzunk meg rajta! Mi is csak írjuk le úgy, amint találjuk! Sohasem lehet tudni, hogy milyen csodálatosan szép világnak lesz a kulcsa sokszor csak az az egyetlen szó is, aminek hallatán kezdetben talán csak lenézően mosolyogtunk! Így jártam én is éppen a Babbával, aztán a rekegővel.”⁵

Mohay Tamás jegyzi fel Daczó Árpád Lukács csíksomlyói papi szolgálata (1957–1970) kapcsán, hogy miként Erdélyi Zsuzsanna már élete és néprajzkutatói pályafutása derekán 1968-ban egy somogyi faluban talált rá véletlenül az archaikus népi imádságok számára eladdig ismeretlen, középkortól kontinuus világára, úgy Daczó is a gyimesi csángók között, az egyházmegye legkeletibb plébániáján figyelt fel néhány évvel később a Babba Mária szókapcsolatra,⁶ majd a szólás jelentésrétegeit kutatva a népi Mária-kultusz ősi és sok tekintetben unikális formájára. Papi hivatása mellett innentől datálódik elhivatottsága e népi tudatformák feljegyzése és értelmezése iránt, ásva bele magát autodidakta kutatóként a néprajzi terepen fellelt téma minél teljesebb körű feldolgozásába.

Így jelentek meg első dolgozatai Faragó József ösztönzésére a kor legfőbb romániai néprajzi fórumának számító *Népismereti Dolgozatok* lapjain. 1980-ban látott napvilágot *A gyimesi Baba Mária* című úttörő jelentőségű híradás,⁷ amely bizonyos értelemben Bosnyák Sándor 1973-ban publikált, a keleti magyar népcsoportok napkultuszával foglalkozó, és nagy szakmai visszhangot kiváltó közleményével⁸ vethető egybe, majd a következő évi kötetben egy, a magyar folkloristák számára szintén újdonságként ható híradás a *rekegő* hiedelemalakjáról,⁹ arról a kísértetszerű hiedelemleléről, amelynek képzete a Csíki-havasok csángók által lakott, félreeső szegleteiben még szintén elevenen élt az 1970-es években.

Ez utóbb említett hiedelemtanulmány, annak dacára, hogy egy mindössze néhány oldalas szövegközlés, azóta is gyakori hivatkozási alap az erdélyi néphitről, a természetfeletti

4 Uo. 24.

5 Uo. 28.; Daczó Árpád Lukács: *Népünk hitvilága*. H. n., 1992.

6 Mohay Tamás: *Élet-gyónás „magamról – a világnak”*. Kozma Mária: Daczó Árpád (P. Lukács OFM) élete. Erdélyi Múzeum LXXX. 2018. 2. sz. 239.

7 Daczó Árpád Lukács: *A gyimesi Babba Mária*. In *Népismereti Dolgozatok* 1980. Szerk.: Kós Károly–Faragó József. Bukarest, 1980.

8 Bosnyák Sándor: *A felkelő nap köszöntése a csángó népcsoportoknál*. Ethnographia LXXXIV. 1973. 559–563.

9 Daczó Árpád: *A gyimesi rekegő*. In *Népismereti Dolgozatok* 1981. Szerk.: Kós Károly–Faragó József. Bukarest, 1981. 197–201.

lényekről szóló tudományos munkákban.¹⁰ Olyan unikális folklórjelenségről van ugyanis szó, amely végső soron társtalan a Kárpát-medence népi hiedelemvilágában, mindössze közvetett analógiái ismertek. Olyan bolyongó, kirekesztett lélek ugyanis a kísértet-hiedelemkörön belül, amely aktív, és ártó szándékát, emberek elleni tetteit a hátborzongató, természetfeletti hanghatással éri el, amelyről gyimesi megnevezését (*rekegés* = *rekegő*) is kapta. Mint arról Daczó Árpád Lukács által feljegyzett több hárompataki hiedelemtörténet is szól, ha a *rekegő* eléri célját és „*kétségbe ejti*” az esti órákban hazafelé tartó, a településen kívül úton lévő embert, ő megszabadul köztes, státusz nélküli helyzetéből, és a rémületében meghalt személy lép az ő helyébe. E hiedelemkör lokális gazdagsága annak is betudható, hogy a környező hegyekben mindkét világháborúban véres harcok dúltak, és az ott elesett, egyházi végtisztesség nélkül eltemetett holtak az ott élő emberek tudatvilágában a bolyongó lelkek sorát gyarapították.

Daczó Árpád Lukács nevét igazán ismertté néprajzosi, vallástörténetési körökben a már említett, a népi Mária-tisztelettel kapcsolatos kutatásai tették, a kultusz középkori gyökerű, addig ismeretlen vonatkozásaira irányítva a figyelmet.¹¹ A Lukács atya kutatói életművében meghatározóvá vált Babba Mária-eszmékör monografikus összefoglalására immár nyugdíjas éveiben, a dési ferences kolostorba visszavonulva került sor. A magyarság ősi, kereszténység előtti istenasszonyával kapcsolatos képzetek, Babba Mária holdkultusszal összefüggésbe hozható hiedelemköre, valamint a csíksomlyói napkultusz Daczó Árpád Lukács kései műveiben egységes, szinkretikus hagyományértelmezéssé álltak össze,¹² és sok tekintetben rokonítható a már említett Kálmány Lajos folklórtörténetileg klasszikus dolgozatával.¹³ E kutatási eredmények részletes ismertetése, esetleges kritikája meghaladja e megemlékezés terjedelmi kereteit, ezért itt elsősorban azok forrásvidékére, a gyimesi csángó folklórban történt felfedezésére kívánunk visszautalni (amely forrásfeltáró origója volt, és ihletadójjává vált minden későbbi értelmezésnek is).

A *Népismereti Dolgozatok* említett, 1980. évi közleménye ugyanis már önmagában is a paraliturgikus rítusok és az egyházi vallásgyakorlattól független vallási képzetek gazdag tárházát villantja fel. Köztük a már a XIX. századi székely tájszótárakban is fellelhető „*babba*” szót, mint a „*szép*” szó szinonimáját – akárcsak másfélszáz évvel később Csíkborzsován, Csíkmenaságon vagy Kostelegen Szép Szűz Mária értelemben, Babba Mária fohászba foglalt nevét (a legkülönbözőbb situációkban és szöveggörnyezetben), a felkelő holdban, az újholdban megtestesülő istenanyát, akihez esténként fohászkodni és imádkozni kell (mert „*Babba Mária az égen jár. Azért mindent belát, mindent tud. Mindig vigyáz. Mindennek vigyáz.*”¹⁴ – egészen addig, hogy a gyimesi csángó közbeszédben még jóra, illendő viselkedésre intő gyerekijesztőként is megjelenhet, sőt, esetenként még tabuként is, olyan

10 *Magyar Zoltán*: A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák. (Magyar Népköltészet Tára III.) Budapest, 2003a. 88–90.; *Magyar Zoltán*: A rekegő hiedelemköre a hárompataki (gyimesi csángó) folklórban. In *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldova határán*. Szerk.: *Tomisa Ilona–Magyar Zoltán*. Budapest, 2003b; *Takács György*: Kantéros, lüdérc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák. Budapest, 2004. 112–121., 462–501.; *Magyar Zoltán*: Csinódi népköltészet. Az Űz-völgyi csángók folklórhagyományá. (Magyar Népköltészet Tára IX.) Budapest, 2009. 84–85., 298–301.

11 *Tánczos Vilmos*: „Csodák sorozata az életem. Az életműdíjjal kitüntetett P. Daczó Árpád Lukács köszöntése. *Keresztény Szó* XXIII. 2012. 5. sz. 8–9.

12 *Daczó Árpád Lukács*: Napkelte-nézés Csíksomlyón. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében. II. Szerk.: S. Lackovits Emőke*. Veszprém–Debrecen, 1997. 168–173.; *Daczó Árpád Lukács*: Csíksomlyó titka. Mária-tisztelet a néphagyományban. Csíkszereda, 2000; *Daczó Árpád Lukács*: Csíksomlyó ragyogása. Csíkszereda, 2010.

13 *Kálmány Lajos*: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. Budapest, 1885.

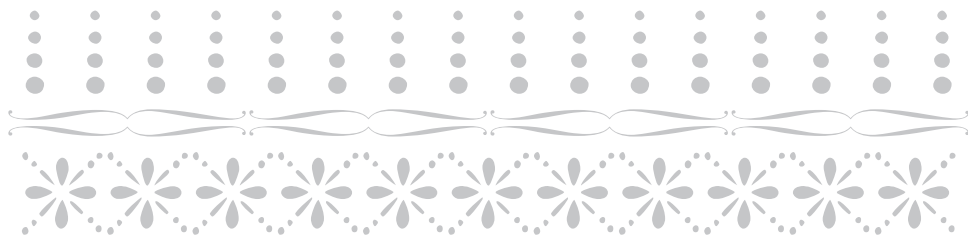
14 *Daczó Árpád Lukács*: A gyimesi Babba Mária. In *Népismereti Dolgozatok 1980*. Szerk.: *Kós Károly–Faragó József*. Bukarest, 1980. 236.

nagy titokként, hogy „róla beszélni nem szabad”.¹⁵ S mint azt már Lukács atya egy 1970-es évekbeli kosteleki gyűjtése is megörökíti, sok tekintetben valóban ő lehetett valamikor a székelyek-csángók istenasszonya: „A Jóisten felett mondjuk a Babba Máriát. [...] A Babba Máriát inkább kérjük, mint a Jóistent. Többet kérjük őt. A Jóisten meghallgat, de a Babba Máriát hamarabb kérjük, az áldottat.”¹⁶

E sorok írójának gyimesi folklórgyűjtéseit is többek között Daczó két, a *Népismereti Dolgozatokban* publikált írása inspirálta. Az 1990-es évek elején az alcsíki Pottyondról a Szellő havasán keresztül jutottam első ízben a Kárpátok gerincén túli Hárompatak legeludogtabb településére, Kostelekre, ahol másfél évtizeddel korábban a falu plébánosaként Daczó szolgált. Már akkor is szembetűnő volt, hogy mennyire élő az emlékezete a község korábbi lelkipásztorának: szinte minden megkérdezett kostelekinek volt róla személyes emléke, története, ami már csak azért sem meglepő, mert Daczó még fogarasi papsága (1989–1994) idején is többször visszalátogatott kedves helybeli híveihez. Az elkövetkező években javarészt Daczó Árpád Lukács nyomdokain végeztem monda- és hiedelemgyűjtő terepmunkát a Csíki-havasok keleti oldalára kirajzolt három csángó település (Kostelek, Magyarcsügés, Gyepce) lakói körében, esetenként még azokra az emberekre is ráelve, akik adatközlőként Daczó említett tanulmányaiban is szerepeltek.

Daczó Árpád Lukács közelmúltban kiadott naplója, levelezése és egyéb vegyes feljegyzései¹⁷ még számos további, figyelemre méltó néprajzi adatot rejthetnek. Az általa gyűjtött archaikus népi imádságok (továbbá ráolvasók és szentes énekek) Takács György jóvoltából kötetbe szerkesztve 2003-ban jelentek meg,¹⁸ különösen a Székelyföld és Belső-Erdély vonatkozásában töltve be hiánypótló szerepet. Kéziratos hagyatékának meghatározó része a Kriza János Néprajzi Társaság Archívumába került a kolozsvári néprajzi tanszék diákjai által rendszerezett formában, kisebb része pedig még mindig a dési ferences kolostorban van. Daczó Árpád Lukács néprajzkutatói életműve tehát korántsem biztos, hogy lezárt, őrizhet még olyan gyűjtéseket és feljegyzéseket, melyek az erdélyi magyarság népi kultúráját, vallásos képzeit és hiedelemvilágát tovább árnyalhatják, újabb fontos adalékokat szolgáltatva egy majdani tudományos szintézishez.

Magyar Zoltán

15 Uo. 238.

16 Uo. 235.

17 *Kozma Mária* (szerk.): Daczó Árpád (P. Lukács OFM) élete. Naplók, levelezések és más feljegyzések nyomán. Csíkszereda, 2013.

18 *Daczó Árpád Lukács*: Hosszú utak megszoródának. Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából. Sajtó alá rendezte: Takács György. Budapest, 2003.